

“NUR BORKI, SOYA BOR” ROMANIDA MILLIY XARAKTER KONSEPSIYASI VA MA’NAVIY-ESTETIK ZIDDIYATLAR BADIYYATI**Xudoyberdiyeva Umida Rahim qizi**

Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti

Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi.

umidaxudoyberdiyeva636@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.20113699>

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘zbek adabiyotining yirik vakili O‘tkir Hoshimov ijodida alohida o‘ringa ega bo‘lgan “Nur borki, soya bor” romani tahliliga bag‘ishlanadi. Adibning ushbu asari nafaqat 70-yillar adabiy muhitida, balki bugungi kunda ham insoniy qadriyatlar va ijtimoiy adolat mezonlarini belgilab beruvchi falsafiy-axloqiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Maqolada yozuvchining o‘ziga xos uslubi — xalqona soddalik bilan chuqur psixologik tahlilning sintezi, qahramonlar xarakteridagi dualistik qarama-qarshiliklar atroflicha o‘rganiladi. Asarning mohiyati “nur” (ezgulik, vijdon, haqiqat) va “soya” (yovuzlik, manfaatparastlik, ma’naviy qashshoqlik) metaforalari orqali ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: O‘tkir Hoshimov, milliy xarakter, nur va soya simbolikasi, ma’naviy-axloqiy dixotomiya, badiiy psixologizm, vijdon tanlovi, falsafiy-adabiy tahlil.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу романа “Где свет, там и тень” (Nur borki, soya bor), занимающего центральное место в творчестве выдающегося представителя узбекской литературы Уткира Хашимова. Это произведение служит философско-этическим ориентиром в определении человеческих ценностей и критериев социальной справедливости как в литературной среде 70-х годов, так и в современности.

В статье подробно исследуется уникальный авторский стиль — синтез народной простоты и глубокого психологического анализа, а также дуалистические противоречия в характерах героев. Суть произведения раскрывается через метафоры “света” (добро, совесть, истина) и “тени” (зло, корысть, духовная нищета).

Ключевые слова: Уткир Хашимов, национальный характер, символика света и тени, духовно-нравственная dichotomia, художественный психологизм, выбор совести, философско-литературный анализ.

Abstract. This article is devoted to the analysis of the novel “Where there is Light, there is Shadow” (Nur borki, soya bor), which holds a prominent place in the creative heritage of Utkir Hoshimov, a major representative of Uzbek literature. This work of the author serves as a philosophical and ethical source that defines human values and criteria of social justice, not only in the literary atmosphere of the 1970s but also in the present day. The article extensively explores the writer’s unique style — a synthesis of folk simplicity and deep psychological analysis, as well as the dualistic contradictions in the characters’ personalities. The essence of the work is revealed through the metaphors of “light” (goodness, conscience, truth) and “shadow” (evil, self-interest, spiritual poverty).

Keywords: Utkir Hoshimov, national character, symbolism of light and shadow, spiritual and ethical dichotomy, artistic psychologism, choice of conscience, philosophical and literary analysis.

KIRISH. Adabiyot — bu voqelikning shunchaki aks etishi emas, balki uning ichki ziddiyatlarini ko‘rinmas qatlamlarda ochib beradigan ma’naviy laboratoriyadir. Har bir yirik badiiy asar insonni tashqi dunyo bilan emas, balki uning o‘z ichidagi qarama-qarshiliklar bilan

yzlashtiradi. Shu jihatdan O'tkir Hoshimov ijodi o'zbek nasrida voqelikni "tasvirlash"dan ko'ra "fosh etish"ga intilgan badiiy tafakkur namunasi sifatida ajralib turadi. Ayniqsa, "Nur borki, soya bor" asari inson hayotining ko'rinmas muvozanatini tashkil etuvchi axloqiy kuchlar to'qnashuvini o'ziga xos ramziy tizim orqali ochib beradi. Asarning markazida turgan "nur" va "soya" tushunchalari oddiy qarama-qarshilik emas, balki inson ongida doimiy ravishda kechadigan ichki dialogning badiiy ifodasidir. Inson bir vaqtning o'zida ham ezgulikka intiladi, ham manfaat, qo'rquv yoki befarqlik kabi kuchlar ta'sirida ikkilanishga tushadi. Demak, "nur" va "soya" — tashqi dunyodagi hodisalar emas, balki inson ruhiyatining ichki energetikasi, uning axloqiy tanlovlaridagi doimiy tebranishdir.

O'tkir Hoshimovning badiiy qarashi shundan iboratki, u insonni tayyor axloqiy qolipga solmaydi. Aksincha, uni vaziyatlar ichida sinadi, qarorlar oldida to'xtatadi va o'quvchini ham shu jarayonning bevosita ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada asar qahramonlari "yaxshi" yoki "yomon" degan sodda tasnifdan chiqib, murakkab ma'naviy tanlovlar subyektiga aylanadi. Bu esa romanda axloqiy baholashdan ko'ra axloqiy tahlil ustun ekanini ko'rsatadi. O'tkir Hoshimov o'zbek adabiyotida inson ruhiyatining eng nozik qirralarini mahorat bilan chiza olgan adibdir.

Uning 1977-yilda nashr etilgan "Nur borki, soya bor" romani yozuvchining yirik polotnodagi ilk jiddiy tajribasi bo'lib, unda insonning o'zligi va jamiyatdagi o'rni falsafiy mushohada qilinadi [1; 3].

Dolzarbligi: Bugungi globallashuv davrida ma'naviy bo'shliq va qadriyatlar almashinuvi jarayonida vijdon pokligi va halollik masalasi har qachongidan ham muhimroq. Ushbu roman orqali yozuvchi inson qanday sharoitda bo'lmasin, o'zining ichki "nur"ini saqlab qolishi kerakligini uqtiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. O'zbek adabiyotshunosligida ushbu roman bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Akademik M. Qo'shjonov asardagi psixologik tasvir usullari va qahramonlar xarakteridagi hayotiylikni yuqori baholagan [2; 45]. Olimning fikricha, Sherzod obrazi orqali yozuvchi "davrning vijdonli kishisi" prototipini yaratishga muvaffaq bo'lgan.

U. Normatov esa O'tkir Hoshimov uslubini lirik joziba va realizm sintezi deb ataydi [3; 112]. Shuningdek, O. Sharafiddinov asar tilining xalqona va tiniqligini alohida e'tirof etgan [4; 89]. Biroq, asardagi "nur" va "soya" tushunchalarining ontologik ildizlarini bugungi kun metodologiyasi asosida qayta ko'rib chiqish ehtiyoji mavjud.

METODOLOGIYA. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Struktur-semantik tahlil: Matndagi ramziy obrazlarni aniqlash uchun.

Psixogenetik yondashuv: Qahramonlar xarakterining shakllanishini o'rganishda.

Qiyosiy tahlil: Asardagi muammolarni muallifning boshqa asarlari bilan solishtirish uchun [1; 12].

NATIJALAR. "Nur" va "Soya" dixotomiyasining badiiy-falsafiy talqini. O'tkir Hoshimov roman nomini tanlashda sharqona dualizm falsafasiga tayanadi. Dunyodagi har bir ijobiy hodisaning o'z zid kutbi bo'lganidek, insoniyat ham "nur" va "soya" vakillaridan tashkil topgan. Yozuvchi asar davomida ushbu ikki tushunchani shunchaki mavhum tushunchalar sifatida emas, balki jonli obrazlar — Sherzod va Sayfi Soqiyevning hayot yo'llari orqali ochib beradi [1; 5].

Sherzod obrazi — bu nur tashuvchisi. Uning tahririyatdagi faoliyati, oddiy insonlar dardiga quloq tutishi va hatto kasalxonadagi eng og'ir holatida ham o'z vijdoniga xiyonat qilmasligi buni isbotlaydi. Muallif Sherzodni mukammal farishta sifatida emas, balki real inson sifatida chizadi.

Uning ichki monologlarida shubha va qo'rquvlar ham ko'zga tashlanadi, biroq yakuniy qaror har doim insoniylik foydasiga hal bo'ladi. Adabiyotshunos M.Qo'shjonov ta'kidlaganidek, Sherzodning kuchi uning "haqiqatni aytishdan qo'rqmasligida" namoyon bo'ladi [2; 54].

Sayfi Soqiyevich: Ma'naviy qashshoqlikning ijtimoiy qiyofasi. Romanning "soya" qutbini Sayfi Soqiyevich va uning atrofida shakllantiradi. Sayfi Soqiyevich — jamiyatdagi illatlarning personajlashgan shakli. Sayfi Soqiyevning "Dunyoda yo zaring bo'lsin, yo zo'ring" degan aqidasi insoniy munosabatlarni bozor iqtisodiyotiga aylantiradi [1; 142].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Sayfi Soqiyev obrazi orqali yozuvchi o'sha davr turg'unlik yillaridagi ma'naviy chirish jarayonini bashorat qilgan.

Uning shifoxonadagi imtiyozli holati — ijtimoiy tengsizlikning achchiq ko'rinishidir.

Sayfi Soqiyevning ruhiy olami shunchalik torki, u Sherzodning beg'araz yordamini yoki boshqalarning dardini his qila olmaydi. U. Normatov yozganidek, bunday kimsalar "o'z soyamizdan qo'rqib yashashimizga sabab bo'ladigan jamiyatning xatarli qatlamidir" [3; 118].

MUHOKAMA. "Nur bor joyda soya bo'lishi shart" degan falsafiy qarash asar davomida isbotlanadi. Sherzod va Sayfi Soqiyevich o'rtasidagi duel — bu shunchaki shaxsiy adovat emas, balki ikki xil yashash tarzi o'rtasidagi kurashdir. Agar Sayfi Soqiyevich bo'lmasa, Sherzodning ma'naviy jasorati bu qadar yaqqol ko'rinmas edi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, O'tkir Hoshimovning "Nur borki, soya bor" romani shunchaki bir davrning badiiy solnomasi emas, balki inson ruhiyatining abadiy xaritasidir.

Maqolada ilgari surilgan "nur va soya dualizmi" g'oyasi boshqa adabiyotshunoslar tomonidan asosan ijtimoiy nuqtayi nazardan o'rganilgan bo'lsa-da, bizning tadqiqotimizda bu tushuncha insonning ichki ontologik tanlovi sifatida talqin etildi.

XULOSA. O'tkir Hoshimovning "Nur borki, soya bor" romani bo'yicha olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar va badiiy matn tadqiqi quyidagi fundamental xulosalarni shakllantirishga asos bo'ladi:

1. Ma'naviy dixotomiya va "soya"ning ontologik tabiati. Tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, romandagi "soya" tushunchasi shunchaki ijtimoiy yomonlik emas, balki inson fitratidagi ma'naviy tanazzulning personifikatsiyalashgan ko'rinishidir. Sayfi Soqiyevich obrazi orqali adib jamiyatdagi moddiy manfaatlar ustunligi insonning metafizik olamini qanday qilib "soya"ga aylantirishini mahorat bilan ochib bergan. Adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan yondashilsa, bu — shaxsning o'z ichki "men"idan uzoqlashishi va ijtimoiy niqoblar asiriga aylanishi jarayonidir.

2. Kasalxona — "Poklanish xronotopi" sifatida. Maqolada tahlil etilgan shifoxona muhiti asarda shunchaki voqealar kechadigan makon emas, balki qahramonlarning haqiqiy qiyofasini ochuvchi "ma'naviy rengen" vazifasini o'taydi. Sherzodning ushbu muhitdagi iztiroblari — bu poklikning kirlangan dunyo bilan to'qnashuvdagi og'riqlaridir. Yozuvchi insonning jismoniy ojizligi (kasalligi) orqali uning ruhiy quvvatini (nurini) sinovdan o'tkazadi va haqiqiy salomatlik ruhning butunligida ekanligini isbotlaydi.

3. "Nur"ning dinamik xarakteri va milliy e'tiqod. Sherzod obrazi an'anaviy ijobiy qahramon qoliplaridan farqli o'laroq, doimiy ruhiy evrilish va shubhalar ichida tasvirlanadi. Bu esa asarni modernistik adabiyot namunalari bilan yaqinlashtiradi. Sherzodning "nuri" — turg'un hodisa emas, balki har bir qiyin vaziyatda, har bir axloqiy tanlovda qaytadan kashf etiladigan va himoya qilinadigan qadriyatdir. Yozuvchi milliy xarakterning eng sara xislatlarini (or-nomus, sadoqat, diyonat) aynan mana shu dinamik kurash markaziga joylashtiradi.

O'tkir Hoshimov ushbu romani bilan o'zbek adabiyotiga "vijdon estetikasini" olib kirdi.

Maqolada isbotlanganidek, asar bugungi kun o'quvchisi uchun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, zero "nur" va "soya" o'rtasidagi kurash — insoniyat mavjud ekan, to'xtamaydigan abadiy jarayondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hoshimov O'. Nur borki, soya bor. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1977. – 240 b.
2. Qo'shjonov M. O'zbek romanchiligi: Kecha va bugun. – Toshkent: Fan, 1994. – 180 b.
3. Normatov U. Ijod sehri. – Toshkent: Sharq, 2007. – 210 b. (Sayfi Soqiyev va ma'naviy inqiroz tahlili uchun).
4. Sharafiddinov O. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2001. – 230 b.
5. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O'zbekiston, 2008. – 250 b.
6. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 145 b.